

משמעותו של הריקוד

איתן ידיד-עם

ראשי פרקים:

מבוא

מקורות בעניין הריקוד

משמעות השורש רק"ד

מדוע מעטים הם העוסקים במשמעותו של הריקוד

ריקוד ספונטני או פעולה מודעת

הדרך הנכונה לשימוש בריקוד

סיכום

מבוא

במהלך חיינו יוצא לרובנו לרקוד מדי פעם, באירועים, בימים טובים ובשבתות. אך מה הסיבה לכך שאנו מקפצים וזזים בתנועות? האם יש סיבה לכך? ואם כן, מה בדיוק העניין והשורש של פעולות אלה? ובנוסף, אם אכן יש כאן עקרונות ודברים מהותיים, מדוע כמעט ולא מתעסקים במשמעותם?

במאמר זה נרצה לעסוק במשמעותו של הריקוד בתפיסה היהודית. ההנחה היא שאנו כיהודים, שואפים לפעול בעולם מתוך הבנת מעשינו. כמו כן, אנו שואפים לעשות דברים שמקרבים אותנו לעבודתו יתברך. בנוסף נבחן את הסיבה לכך שכמעט ולא מצינו בספרות המחשבה היהודית התעסקות במשמעותו של הריקוד.

מטרתנו היא שדרך שאלות אלו נוכל להבין מתי ראוי ונכון להשתמש בפעולת הריקוד ובאילו אופנים.

נבחן זאת דרך מקורות התנ"ך, התלמוד והראשונים, וננסה לתת השקפה מחודשת על הריקוד שנוגעת גם לאדם הפרטי.

מקורות בעניין הריקוד לכבוד ה'

הריקוד הוזכר במפורש בדברי הימים¹ בהקשר לריקודו של דוד בפני ארון ה':

וְדָוִד מְכַרְכֵּל בְּמַעֲלֵל בּוּץ וְכָל הַלְוִיִּם הַנְּשָׂאִים אֶת הָאָרוֹן וְהַמְשַׁרְרִים וְכַנְנִיָּה הַשֵּׁר הַמְשָׂא הַמְשַׁרְרִים וְעַל דָּוִד אֶפֶוד בֶּדֶד. וְכָל יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת אָרוֹן בְּרִית ה' בְּתַרְוֵעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר וּבְחֻצְצֹרוֹת וּבְמִצְלֹתַיִם מְשֻׁמְעִים וּבְנִבְלִים וּכְנֹרוֹת. וַיְהִי אָרוֹן בְּרִית ה' בָּא עַד עִיר דָּוִד וּמִיכַל בַּת שָׁאוּל נִשְׁקָפָה בְּעַד הַחֲלוֹן וַתֵּרָא אֶת הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְרַקֵּד וּמְשַׁח וַתִּבֹּז לוֹ בְּלִבָּהּ.²

בפסוקים אלו מתואר כיצד העם שבראשו דוד המלך, מעלים את ארון ה' לירושלים. מתוארת שמחה גדולה של גילוי ה' וקרבה לריבונו של עולם; דוד המלך "מכרכר ומפזז לפני ה'" (שמואל ב ו, טז), כלומר, דוד רקד. מהמקור ניתן ללמוד שהריקוד שייך לשמחה, וכן לתרועעה וקול שופר, וכמובן שזה נעשה לכבוד ה'. מכאן למדים שכאשר יש שמחה, פוצחים בריקוד; כלומר, יש קשר ישיר בין שמחה לריקוד - אולי כדרך לביטוי השמחה, אולי לעורר אותה.

מקור נוסף בו אנו רואים שהשמחה באה לידי ביטוי הוא לאחר קריעת ים סוף, וכך נאמר:

וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֵן כָּל הַנְּשִׁים אַחֲרֶיהָ בַּתְּפִילִּים וּבְמַחְלוֹת. וַתִּצְעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוֹ לַה' כִּי גָאָה גָאָה סוּס וְרוֹכְבוֹ רָמָה בַּיָּם.³

גם כאן, לאחר קריעת ים סוף, מרים יוצאת בשירה, וכל הנשים מצטרפות עמה במחול, כל זאת לאחר הנס הגדול של קריעת ים סוף וגילוי שם ה'.

אנו רואים את הריקוד באירועי שמחה גם במקורות חז"ל, במסכת סוכה מתוארת שמחת בית השואבה בזו הלשון:

[...] אָמְרוּ: כָּל מִי שֶׁלֹּא רָאָה שְׂמֵחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה, לֹא רָאָה שְׂמֵחָה מִיָּמָיו [...] תְּסִידִים וְאֲנָשִׁי מַעֲשֶׂה הָיוּ מְרַקְדִים לְפָנֶיהֶם בְּאֲבוֹקוֹת שֶׁל אוֹר שְׁבִידֵיהֶן, וְאוֹמְרִים לְפָנֶיהֶן דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת.⁴

אם כן, נמצאנו למדים שהריקוד מבטא שמחה, שכן רקדו באירוע הנקרא שמחה.

ריה"ל מסביר גם הוא את עניין השמחה בריקוד בזה הלשון:

- 1 בספר שמואל ב ו, יב מוזכר גם כן אירוע זה אם כי השורש רק"ד אינו מוזכר בו במפורש, במקומו נזכרת פעולה זו בלשון כרכור ופיוז.
- 2 דברי הימים א טו, כז- כט
- 3 שמות טו, כ
- 4 סוכה ה, א-ד

וּכְמוֹ שֶׁהַתְּחִנּוּנִים צָרִיכִים מִחֲשֶׁכָה וְכוּנָה, כֵּן הַשְּׂמֵחָה בְּמִצְוֹתָ וּבְתוֹרָתוֹ צָרִיכִים מִחֲשֶׁכָה וְכוּנָה, שֶׁתְּשִׂימַח בְּמִצְוָה עֲצֵמָה מֵאַהֲבַתְךָ הַמִּצְוָה בְּהַשְׂתַּכִּיר מֶה שֶׁהֵטִיב לְךָ בָּהּ, וְכֵאלֹהֵי אֲתָה בָּא בְּאַכְסֵנִיתוֹ קְרוֹא אֶל שְׁלֹחֲנוֹ וְטוֹבוֹ, וְתוֹדָה עַל זֶה בְּמִצְפוֹן וּבְגִלּוֹי, וְאִם תִּעָבֶר בְּךָ הַשְּׂמֵחָה אֶל הַנְּגוּן וְהַרְקוּד הִיא עֲבוּדָה וְדִבְקוּת בְּעֲנֵן הָאֱלֹהִים⁵

מדברי ריה"ל ניתן להבין שיש צורך בביטוי חיצוני לשמחה, דרך הריקוד מראים בגלוי הודאה לקב"ה על חסדיו; בנוסף, אנו למדים מכך שהריקוד מבטא גם עבודה ודביקות בה', זאת כאשר יש בריקוד כוונה של שמחה ואהבה במצוות והכרה בטוב שיש בהם.

משמעות השורש רק"ד

את השורש רק"ד אנו פוגשים לכאורה בהקשר אחר במסכת שבת, ביחס לאחת מל"ט אבות מלאכה שנאסרו בשבת וכך נאמר שם: "אבות מלאכות חסר אחת... והמרקד" (שבת ז, ב). המשמעות במשנה זו של השורש רק"ד היא פעולת ברירה. על פי הפשט, תנועת הדגן במסגרת דומה לריקוד. אך ניתן לדרוש את משמעות הדימוי כהוצאת הטוב מהרע, שכן מטרת הברירה היא לשמור על הטוב. אם כן, נוכל לומר שכאשר אדם רוקד הוא מבצע תהליך מסוים של בירור, זיכוך, והוצאת הטוב אל הפועל. (דבר זה עדיין תלוי בתנאים והכוונות שיפורטו בהמשך)⁶

לאור מה שראינו עד כה נוכל לומר שתכליתו של הריקוד הוא לבטא את השמחה השוכנת בנפשנו, שרוצה לצאת החוצה ולהתרחב. פעולה זו מוציאה כלפי חוץ את רגשות ההודאה לה' על חסדיו. הריקוד אמור לבוא מתוך שמחה הנובעת מהתרוממות והתעלות נשמתית וקרבה לריבונו של עולם מתוך הכרה בו ובחסדיו.

במהלך הריקוד יש זיכוך של התחושות, הוצאת החלקים הרעים והשארת הקדושה.

מדוע מעטים הם העוסקים במשמעותו של הריקוד

בימינו נראה שהריקוד תופס מרכיב מרכזי בעבודת ה' (כגון ביום ירושלים בכותל, אפשר לראות את המוני מעגלי הריקודים). אך יחד עם זאת, באופן ייחודי, לפחות לפי הרושם שלי, כמעט ולא עוסקים במהות הריקוד, כפי שאנו עושים כאן.

ויש לשאול מדוע? האם יש לכך סיבה מהותית או שבמקרה יצא שהמקום לא תפס נושא עיוני בקרב העולם?

5 כוזרי, מאמר ב, נ

6 קיבלתי רעיון זה מאת הרב יוסף סוראני רב הישוב נוב ור"מ בישיבת הגולן

בשביל לענות של שאלה זו, נחזור למקורות שהבאנו לעיל. הזכרנו את הריקוד של דוד המלך ואת של מרים שבעקבות ריקודה נסחפו ויצאו כל הנשים בתופים ובמחולות. בשני המקורות הללו רואים שהם בטבעיות התחילו לרקוד: דוד כשקיבל את פני הארון בשמחה, ומרים בעקבות נס קריעת ים סוף. נראה שמדובר בפעולה טבעית שקורית מאליה, אף אחד לא ציווה אותם להתחיל לשיר ולרקוד - זוהי פעולה שבאה מהם, כבר ראינו את הכוזרי שמדגיש את הטבעיות שבריקוד: "ואם תעבר בך השמחה אל הניגון והריקוד", נשמע שמתוך שהאדם שמח מרגיש צורך לבטא את זה החוצה דרך הניגון והריקוד באופן טבעי.

עוד ניתן ללמוד משני מקורות אלו שהמנהיגים הרוחניים, דוד ומרים, הם המובילים של הריקוד. כך נראה גם מהמשנה שעסקה בשמחת בית השואבה. גם שם, החסידים, שהם מנהיגי הרוח בעם, הם אלו שהובילו את הריקוד.

נראה מכאן שבשביל שהריקוד יהיה מכוון למטרתו (שאותה הסביר ריה"ל) יש צורך שדמויות רוחניות יובילו אותו.

מנקודת מבט זו אפשר להסביר את מיעוט העיסוק בריקוד. הריקוד יכול להיות מחד גיסא פעולה טבעית (אינסטינקטיבית) שאין צורך להסביר או ללמוד אותה לעומק, כי היא פועלת מאליה ומרוממת אותנו מעצם החיים. ולאידך גיסא, יש שהריקוד מובל על-ידי גדולי הרוח בעם, והם, כתלמידי חכמים, מבינים את מהות הריקוד, את תכליתו ואת השימוש הנכון בו, ואם הם מכירים ויודעים בעצמם אין צורך להתעסק בנושא זה בגלוי.

ריקוד ספונטני או פעולה מודעת

עד כה, ראינו שהריקוד מגיע לכאורה באופן טבעי ומובל ע"י המנהיגים הרוחניים.

אולם, כפי שנראה, ישנם הוגים בעולם היהודי שקראו ליוזם ריקודים ככלי בעבודת ה' על מנת לעורר את השמחה, ולא רק לחכות שיתפתח באופן טבעי כביטוי לשמחה שכבר קיימת. כך כותב ר' נחמן מברסלב: "מִצְוָה גְדוֹלָה לְהִיּוֹת בְּשִׂמְחָה תָּמִיד... עַל כֵּן צָרִיךְ לְהַכְרִיחַ אֶת עַצְמוֹ בְּכַח גְּדוֹל לְהִיּוֹת בְּשִׂמְחָה תָּמִיד וּלְשַׂמַּח אֶת עַצְמוֹ בְּכָל אֲשֶׁר יוּכַל וְאֶפְלוּ בְּמַלְי דְּשִׂטוּתָא". בהמשך תורה זו ר' נחמן מפרש ששמחה זו באה ע"י ריקודים, כמאמר חז"ל "עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים".

ניתן להבחין כי לפי ר' נחמן הריקוד אינו מגיע רק כפעולה טבעית, אלא גם ככלי מודע להעלאת השמחה ולהתעלות. הוא מוסיף שהריקוד, מעבר לכך שהוא מוסיף שמחה, גורם לטובות נוספות, כגון מבטל גאוה וכפירות ומרבה אמונה:

כְּשֵׁי, חס ושלום, דינים על ישראל על ידי ריקודים והמחצת כף אל כף נעשה המתקת הדינים... הינו בחינת רוח שבלב נתגלה הארת הדינים והרגלים הינו בחינת ריקודין והמחצת כף ונתבטל הגאון והקפירות ונתרבה האמונה.⁸

וכן פועל פעולות נוספות:

דע כי צריך דוקא ודוי דברים... ויש לזה מניעות רבות... וצריך לזה שמחה של מצוה כגון חתונה של מצוה או שאר מצוה בשמחה כי שמחה היא קומה שלמה מרמח אברים ושסה גידים ועל כן כשהוא שמח או מרקד צריך לראות שיצבר בכל השמחה מראש ועד עקב.⁹

רבי נחמן מתאר תנועה טבעית היוצאת מהלב אל כל האברים - ביטוי לשמחה ולכך שיש לרקוד בכל הגוף על כל מצווה, שכל המצוות ייעשו מתוך שמחת מצווה.

מכל הנ"ל מובן, שעל פי ר' נחמן לריקוד יש משמעות לא רק כדבר ספונטני הנובע משמחה, אלא גם כטריגר ליצור את השמחה באופן יזום, ובכוח השמחה והריקודים להשפיע טובות נוספות.

הדרך הנכונה לשימוש בריקוד

הנחת היסוד היא שיש זמן מסוים לרקוד, כמו שכתוב בקהלת: "עת לבכות ועת לשחוק, עת ספוד ועת רקוד." (קהלת ג, ד)

מפסוק זה מובן שהריקוד לא תמיד מבורך ורצוי. כעת, צריך לברר מתי הוא כן נכון וראוי. ננסה להבין זאת בהתאם למקורות.

כוונת הריקוד

עד פה ראינו את המקומות החיוביים של הריקוד. ריקודו של דוד, ריקודה של מרים וריקוד החסידים בשמחת בית השואבה.

לעומת זאת, ישנם מקרים פחות מוצלחים, כמו ריקוד העם סביב העגל: "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלף מידיו את הלחת וישבר אתם תחת החר" (שמות לא, יט). משה רבינו יורד מהר סיני לאחר ארבעים יום וארבעים לילה ורואה את העם ורקדים במחול מול העגל, בעקבות מראה זה משה שומט את לחות הברית והם נשברים. הספורנו במקום מבאר פסוק זה כך: "כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו, כענין כי רעתךי אז תעלזי

8 ליקוטי מוהר"ן, י

9 ליקוטי מוהר"ן, קעז

ובזה התקצף ונואש שיוכל לתקון המעוות באופן שיחזרו לתמותם ויהיו ראויים לאותן הלוחות", כלומר למשה היה קשה דווקא כאשר ראה את עם ישראל ששמחו בעגל דרך שימוש במחולות. נראה בפשטות ממקרה זה שאם הריקוד נעשה ללא קונטקסט של שמחה לפני ה', או ללא נוכחות רוחנית נכונה, התוצאה יכולה להיות שלילית ואף מזיקה. שבמקרה זה המחול נעשה על מנת לפאר את עגל הזהב שהוא דומם חסר משמעות, ולא מכוון כלפי שמיא.

לעומת זאת, במקרים של דוד (וריקודו מול ארון ה') ומרים (וריקודה בקריאת ים סוף), הריקוד נעשה לפני ה' מתוך הודיה ושמחה אמיתית, ואלו מקרים בהם הריקוד היה חיובי והתקבל בצורה טובה. כלומר הריקוד צריך להיות לפני ה', מתוך שמחה אמיתית והודיה על חסדיו, ולא רק כסמל או כדי לרצות בני אדם.

עניין זה אפשר לדרוש מעוד מקור בתנ"ך שבו רקדו והתוצאה הייתה שלילית, והוא ריקוד בנות ישראל בשמחם בניצחון של ישראל על פלישתים (ובניצחונם של דוד על גלית), ולכן באו לפני שאול בשירה ובמחול ואמרו "הִכָּה שָׂאוּל בְּאַלְפֵי וְדָוִד בְּרִבְבֵי" (שמואל א יח, ז) ובעקבות זה הכתוב אומר ששאול היה עוין את דוד מאותו יום. במקרה זה אפשר להעלות השערה שהסיבה לתוצאה הרעה שקרתה היא שהריקוד היה כלפי בשר ודם ולא לפני ה'.

אפשר לחזק טענה זו גם מההלכה בחזון שמשתדל להיות נעים בקולו כשליח ציבור - אם עושה זאת כדי שיבואו לשמוע אותו בלבד, זה גנאי. אך אם זה לשם ה', מחמת שמחה בליבו על שנותן הודאה לה' יתברך בנעימה הרי זה רצוי ומקובל.

כך גם בריקוד - יש ריקוד שנעשה כדי להתנאות בפני בני אדם, וזהו ריקוד שאינו ראוי, ויש ריקוד של קרבה אמיתית לפני ה', וזהו ריקוד ראוי.

נסיבות הריקוד

ישנם זמנים מיוחדים לריקוד ולשמחה, כגון שבתות, מועדים, שמחת בית השואבה ושמחת תורה. נראה זאת ממקורות שמדגישים עניין זה.

הכוזרי כותב:

וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כִּי תוֹרַתְנוּ נְחֻלָּקֶת בֵּין הַיְרָאָה וְהַאֲהָבָה וְהַשְּׂמֵחָה, תִּתְקַרֵּב אֶל אֱלֹהֶיךָ בְּכָל אַחַת מֵהֵנָּה, וְאִין כְּנִיעוּתְךָ בִּימֵי הַתַּעֲנִיט יוֹתֵר קְרוֹבָה אֶל הָאֱלֹהִים מִשְּׂמֵחָתְךָ בִּימֵי הַשְּׂבָחוֹת וְהַמוֹעֲדִים, כְּשֶׁתִּהְיֶה שְׂמֵחָתְךָ בְּכֹנֶה וְלֵב שָׁלֵם [...] וְתוֹדָה עַל זֶה בְּמִצְפּוֹן וּבְגִלּוֹי, וְאִם תַּעֲבֹר בְּךָ הַשְּׂמֵחָה אֶל הַגִּגּוֹן וְהַרְקוּד הִיא עֲבוּדָה וְדְבָקוּת בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים.¹⁰

רבי יהודה הלוי מקשר באופן ישיר בין השמחה והריקוד לשבתות ומועדים שבזמנים אלו הריקוד יכול לבטא עבודה ודבקות גלויה בענין האלוהי.

כפי שכבר ראינו, המשנה מדברת על הריקוד בשמחת בית השואבה: "אמרו, כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו [...] חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן, ואומרים לפניהן דברי שירות ותשבחות".¹¹ ואם חכמינו כך נהגו אנו למדים שזמן זה של שמחת בית השואבה הוא מיוחד ומתאים לריקוד.

הרמ"א¹² כתב על שמחת תורה שהיא זמן מיוחד לריקוד ולשמחה:

ועוד נהגו במדינות אלו להוציא בשמחת תורה, ערבית ושחרית, כל ספרי תורה שבהיכל, ואומרים זמירות ותשבחות. וכל מקום לפי מנהגו. ועוד נהגו להקיף עם ספרי התורה הבימה שבבית הכנסת, כמו שמקיפים עם הלולב, והכל משום שמחה.

כלומר, יש כאן תיאור של שמחת תורה עם סוג של ריקוד מלווה בשירה מתוך השמחה וכל זה מכוון לה' ולתורה.

המשנה ברורה כתב שם: "ששמחין - ולכבוד התורה מותר לרקד ביו"ט"¹³; שוב רואים את השמחה עם הריקוד בזמן מסוים כגון יום טוב, ומכיוון שמטרתו וכוונתו לשם שמיים, הוא מותר.¹⁴

מעבר לזמנים המיוחדים הללו, יש מצווה לשמח כלה, כדברי הגמרא "תנו רבנן כיצד רוקדין לפני הכלה"¹⁵. כלומר יש עניין לרקוד גם בחתונה. גם במקרה זה מטרת הריקוד איננה סתם שחוק והוללות, אלא עניינה לשם שמים, כדי לחבבה על בעלה, כמבואר שם בגמרא.

ראינו שהריקוד צריך להיות לפני ה', בשמחה על חסדי הבורא ומצוותיו, בעיקר בזמנים שמוקדשים לשמחה וציון מצוות כמו שבתות, מועדים וחתונות. יש צורך בהתבוננות עמוקה כדי לוודא שהריקוד עומד בתנאים הנכונים, ואין בו בעיה.

11 סוכה ה, א

12 אורח חיים תרסט, א

13 שם סק"א

14 ההיתר לרקוד בשבת כבר נידון במקומות אחרים ואכמ"ל.

15 כתובות טז ע"ב

סיכום

התחלנו בבירור של משמעות הריקוד ומהותו, והגענו למסקנה שהוא מהווה ביטוי חיצוני לשמחה לפני ה' במצוותיו ולהודיה על חסדיו, ומוביל להתעלות רוחנית, קרבה לה' וזיכוך התחושות והמחשבות. העלינו השערות על סיבת מיעוט העיסוק בנושא; הראשונה, משום שזו פעולה טבעית ולכן ההרגשה היא שאין צורך לעסוק בה. והשנייה, משום שגדולי הרוח מובילים אותה והם יודעים מעצמם את עניין הריקוד ולא צריכים לעסוק בגלוי לפני שאר העם.

ראינו שעם זאת שרוב המקורות עוסקים בריקוד המתפתח באופן טבעי מתוך השמחה, קיימים מקורות (כמו ר' נחמן שראינו למעלה) המרחיבים את התכלית והשימוש בריקוד ככלי על מנת ליצור את השמחה ולהתעלות באופן יזום.

עוד ראינו, שישנם זמנים ונסיבות (כדוגמת שבת ושמחת בית השואבה) בהם הריקוד רצוי ומבורך עוד יותר מבזמנים רגילים, אך זאת כאשר הריקוד נעשה מתוך כוונה לפני ה', אולם כאשר הריקוד איננו מכוון לפני ה' עלולים לצמוח ממנו תוצאות הרות אסון.

כללו של דבר, השימוש הנכון בריקוד הוא בזמנים שהמוקד הוא לפני ה', וכאשר הוא מבטא שמחה והודאה על מצוותיו וחסדיו.

